

ПЛАТОНЕНКО О. С.,
аспірант кафедри теорії
та філософії права
(Інститут права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»)

УДК 340.11

СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРАВОВИХ ЗАБОРОН ЯК МЕТОДІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЮРИДИЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Розглядаються правові заборони як юридичні засоби, що забезпечують дотримання прав і свобод людини та громадянина. Відзначається важливість встановлення і забезпечення реалізації правових заборон, спрямованих на охорону суспільства, життя та здоров'я людей, їхніх прав і обов'язків, а також життєдіяльності загалом. У багатьох випадках необхідні обмеження встановлюються основним законом, а саме Конституцією України, яка не допускає всюдозволеності та встановлює високу моральну та правову планку для громадян і суспільства. Важливу роль в цьому відіграє синкретизм правової культури, який є тим обмежувачем, який перебуває між природними правами людини і всюдозволеністю.

Ключові слова: Конституція, права людини, правові обмеження і заборони, природні права і свободи, синкретизм правової культури.

Рассматриваются правовые запреты в качестве юридических средств, обеспечивающих соблюдение прав и свобод человека и гражданина. Отмечается важность установления и обеспечения реализации правовых запретов, направленных на охрану общества, жизни и здоровья людей, их прав и обязанностей, а также жизнедеятельности в целом. Во многих случаях необходимые ограничения устанавливаются Основным законом, а именно Конституцией Украины, которая не допускает всюдозволенности и устанавливает высокую моральную и правовую планку для граждан и общества. Важную роль в этом играет синкретизм правовой культуры, который выступает тем ограничителем, который находится между естественными правами человека и всюдозволенностью.

Ключевые слова: Конституция, права человека, правовые ограничения и запреты, естественные права и свободы, синкретизм правовой культуры.

Legal prohibitions are considered as legal means ensuring the observance of human and citizen rights and freedoms. The importance of establishing and ensuring the implementation of legal prohibitions aimed at protecting society, life and health of people, their rights and obligations, as well as life in general, is noted. In many cases, restrictions are required by the basic law, namely the Constitution of Ukraine, which does not allow permissiveness and establishes a high moral and legal level for citizens and society. An important role in this belongs to the syncretism of legal culture, which acts as the restrictor that lies between natural human rights and permissiveness.

Key words: Constitution, human rights, legal restrictions and prohibitions, natural rights and freedoms, syncretism of legal culture.

Вступ. Аналіз правових обмежень і заборон дозволить доказати та показати особливе значення правових заборон як способів забезпечення нормального розвитку тієї чи іншої сфери суспільного життя та країни загалом. У сучасному суспільстві, у ситуації перехідного періоду країни (до того ж і ведення неоголошеної війни – *О. П.*) посилення ролі правових заборон пояснюється, з одного боку, орієнтацією на принцип «дозволено все, що не заборонено законом», а з іншого – відсутністю в низці випадків офіційно встановлених правових заборон, що відкриває можливості для формування відносин, які мають суспільно шкідливий, а іноді навіть небезпечний характер. В умовах, що склалися, постає потреба в розробленні належних правових заборон у процесі поточної законодавчої діяльності, її націлювання, насамперед, на захист прав і свобод особистості. Проблема заборон як специфічних юридичних засобів, що використовуються в механізмі правового регулювання, здавна привертала до себе увагу не тільки юристів, але і філософів, богословів, політиків та інших. Поняття заборони як закріпленої правовою нормою вимоги утримуватися від негативної поведінки зустрічається в роботах Платона й Аристотеля, св. Августина і Фоми Аквінського, Дж. Локка і Ш. де Монтеск'є та інших. Виникнувши одночасно з людським суспільством, заборони були першими соціальними нормами, що містили загальнообов'язкові правила поведінки, які закріплювали права й обов'язки членів суспільства. Отримавши своє законодавче закріплення в процесі формування державного механізму, вони незмінно виступали як найбільш ефективні засоби правового регулювання. Однак ця проблема залишається теоретично і практично актуальною. Проблема правових заборон у тому чи іншому аспекті досліджувалася в сучасній юридичній літературі.

Постановка завдання. Метою статті є визначення місця правових заборон і обмежень, дослідження особливості їх встановлення, мети й місця в забезпеченні формування правової держави та суспільства. Вивчення взаємозв'язку інших регуляторів суспільних відносин, що разом із правовими заборонами формують правову культуру.

Результати дослідження. Правові заборони, будучи зумовленими, передусім, потребами розвитку і функціонування соціально-політичної системи, відіграють роль своєрідного стабілізуючого чинника, обмежуючи в певному обсязі права і свободи, але водночас гарантуючи їх дотримання у встановлених межах. Правові заборони є найважливішими юридичними засобами охорони особистих, індивідуальних, політичних, соціально-економічних і культурних свобод людини та громадянина.

Розглядаючи правові заборони як юридичні засоби, що забезпечують дотримання прав і свобод, необхідно звернутися до Конституції України. Оскільки саме Конституція є тим основним законом, який передбачає та закріплює фундаментальні положення, спрямованість держави на забезпечення прав і свобод громадян. Отже, ст. 3 встановлює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1]. Хоча дана стаття і не має чіткого зазначення щодо правових заборон, меж прав і свобод громадянина, але фактично вона їх закріпила. На доказ цього доцільно зазначити, що будь-яке право кореспондує обов'язок утримуватися від його порушення. «Якщо праву не відповідає пасивний обов'язок, – писав І. Фарбер, – то порушити таке право, юридично кажучи, неможливо <...>, отже, нерозривність, взаємозумовленість суб'єктивних прав і обов'язків є об'єктивною закономірністю юридичної надбудови» [11]. Погляди І. Фарбера розвивав С. Алексєєв, який вважав, що заборони і дозволи зазвичай даються разом [4]. На думку В. Сорокіна, ні дозвіл, ні заборона не можуть існувати ізольовано одне від одного [10]. В. Борисов зауважував, що «суспільне життя ускладнюється і з'являється необхідність у правовому врегулюванні нових відносин, у нових заборонах та приписах» [7]. Оскільки «суб'єктивне право, як і юридичний обов'язок, не є щось надане суб'єкту або покладене на нього поза зв'язком з іншими учасниками соціального

спілкування <...>, бо такі права й обов'язки не мали б сенсу. Права й обов'язки завжди виявляють зв'язок когось з кимось» [9].

З огляду на вищезазначене можна твердо сказати, що саме права і породжують обов'язки, зокрема й обмеження та заборони. Отже, щодо природного права і свободи людини заборони є своєрідним кордоном, який відокремлює сферу особистих інтересів від інтересів держави. Місце та роль правових заборон у механізмі здійснення суб'єктивних прав і свобод визначаються, насамперед, тим, що дані юридичні засоби встановлюють межі свободи людини в суспільстві, бо свобода не може існувати без певних меж. «Справжня свобода, – писав К. Ясперс, – завжди усвідомлює свої межі, навіть більше, віднаходить себе лише в межах, що створюються за допомогою певних заборон» [12].

Встановлення заборон фактично стає основним регулятором суспільних відносин, який дозволяє в короткі строки і водночас без втрати якості врегулювати ті чи інші, наявні або нововинайдені суспільні відносини. На виникнення нових форм і видів суспільних відносин впливає багато чинників, які має передбачити держава та вчасно здійснити їх регулювання. До таких чинників можна віднести: 1) форс-мажорні обставини, до яких можна включити надзвичайні ситуації (природні, техногенні лиха) та військові дії (проведення антитерористичної операції); 2) науковий і технічний прогрес.

До прикладу першої наведеної категорії можна віднести нещодавні події в м. Калинівка, де внаслідок виникнення небезпечної ситуації органи державної влади й органи місцевого самоврядування змушені були вжити відповідних заходів щодо обмеження прав і свобод людини, але для збереження їхнього життя та здоров'я (евакуацію людей і обмежений доступ до території, що фактично порушує право вільного пересування тощо – *О. П.*). Також доцільно зазначити ухвалення низки законів, наказів, постанов, що регулюють права й обов'язки громадян і органів з огляду на фактично воєнний стан, які містять встановлення правових заборон і обмежень, як відповідну правову реакцію на нові «суспільні відносини». До таких нормативно-правових актів належать: Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Прикладом першої категорії є вищезазначені закони, що встановлюють як права і норми, що фактично породжують обмеження (обов'язки), так і прямо передбачають заборону: 1) «Визначає статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії Російської Федерації, встановлює особливий правовий режим на цій території, визначає особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб»; «Забороняється здійснення транзитного проїзду іноземців та осіб без громадянства через тимчасово окуповану територію» [2]; 2) «Мораторій на виконання договірних зобов'язань та на нарахування пені та штрафів на основну суму заборгованості за кредитними та іншими договірними зобов'язаннями. На час проведення антитерористичної операції забороняється нарахування пені та/або штрафів на основну суму заборгованості із зобов'язань за кредитними договорами та договорами позики з 14 квітня 2014 р. громадянам України, які зареєстровані та постійно проживають або переселилися у період з 14 квітня 2014 р. з населених пунктів, визначених у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція, а також юридичним особам та фізичним особам-підприємцям, що провадять (провадили) свою господарську діяльність на території населених пунктів, визначених у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція»; «Проведення реєстраційних дій, пов'язаних із зміною складу засновників (учасників) та керівників юридичних осіб, що знаходяться в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та в населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення, на період проведення антитерористичної операції забороняється» [3].

Щодо другої наведеної категорії, то науково-технічний прогрес іноді може призводити до небажаних результатів. Розвиток науки і техніки розширює міру свободи суспіль-

ства та вибір цілей і засобів суспільного розвитку. Людина пізнає і бере на озброєння нові істини. Нові правові регулятори мають забезпечити два блага: перше – дозволити розвиватися прогресу, техніці, науці, але водночас друге – зберегти права, які вже були встановлені, і насамперед ті, які закріплюють право людини на здорове та безпечне навколишнє середовище. Саме тому роль правових заборон в укріпленні правопорядку й охорони прав людини і громадянина посилюється у зв'язку з науково-технічним прогресом, вплив якого на систему «людина – техніка», «людина – довкілля» багато в чому визначається відповідними межами, порушення яких може призвести до незворотних наслідків, а отже, має бути заборонено. Здорове довкілля, життя, права, свободи людини мають бути збережені та гарантовані, – це є і має бути, але, з огляду на думку Ю. Батуріна про те, що біологічна еволюція людини закінчилася і це «змушує нас визнати наявну генетичну організацію людини найвеличнішою цінністю, яку необхідно охороняти від шкідливих впливів. У такому сенсі особливого значення набуває сучасна постановка питання про наслідки забруднення біосфери» [5]. Людина не тільки «суспільна істота», а й частина природи; змінюючи природу за своїм бажанням, ми неминуче порушуємо сферу проживання людини на землі [6].

Окрім правових обмежень і заборон, існують також інші, що встановлюються соціальними нормами. Право як система правил (норм) поведінки людей є регулятором суспільних відносин, а до інших систем соціальних норм необхідно віднести: мораль, релігію, етику, культуру, які мають безперервний і безпосередній вплив на свідомість і вчинки людей. Саме комплексний вплив цих регуляторів на громадські відносини сприяє формуванню синкретизму правової культури. Синкретизм правової культури забезпечує високий рівень моральних заборон у суспільстві. В умовах сучасного суспільства значущість правової культури набуває глобальний характер, водночас нітрохи не применшуючи ролі інших соціальних норм, що діють у суспільстві та сприяють створенню оптимальних взаємовідносин між людьми. Це відбувається на основі того, що недоступна для інших соціальних норм можливість забезпечення примусовою силою держави перетворення правової норми на щось важливе, загальнообов'язкове і незамінне, що забезпечує відповідність сучасному порядку в суспільстві. Інші соціальні норми передаються з покоління в покоління, вони проникають у плоть і кров людей, стають ніби рідними і самі собою зрозумілими, якщо навіть їх виконання не завжди обов'язкове, проте заохочується суспільною свідомістю. Процес практичної реалізації правових норм і з боку людей, які проживають у даній державі, і з боку цієї самої держави неминуче провокує й активізує процес формування певних переконань, висновків, поглядів, моделі поведінки, якщо навіть у різних життєвих ситуаціях ці моделі поведінки іноді можуть бути різко протилежними. Проте все це втягується в загальний процес подальшого розвитку правової культури, синтезується з іншими соціальними нормами, що діють в суспільстві, бо у своїй сукупності всі вони являють собою єдине синкретично ціле.

Висновки. Правові заборони й обмеження входять до фундаменту формування успішної та правової держави, яка має на меті забезпечення чіткого дотримання та реалізацію прав і свобод громадянина в усіх сферах життя, а також формування соціальних інститутів, що на рівні правового будуть ефективно впливати на дотримання основних принципів права. Обмежуючи свободу кожного відомими межами, правова заборона забезпечує йому безперешкодне і спокійне користування своїми правами, тобто гарантує йому свободу всередині цих меж. Свобода кожної людини простягається лише до тієї межі, від якої починається свобода інших людей. Прагнучи встановити ці межі, правова заборона сприяє тому, щоб у спільному житті людей запанував порядок, заснований на свободі [8].

Отже, аналіз правових заборон і обмежень дозволить більш ефективно, на прикладах і з уже відомим, випробуваним результатом реалізовувати нові правові норми, мета яких – досягнення правової стабільності та колективний і обов'язково індивідуальний розвиток громадянина.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : редакція від 30 вересня 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 5 березня 2017 р. № 1207–18 // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
3. Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції : Закон України від 20 квітня 2017 р. № 1669–18 // Відомості Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1669-18>
4. Алексеев С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С. Алексеев. – М., 1966. – С. 128.
5. Батурич Ю. Право как тормозящий и стимулирующий фактор научно-технического прогресса на юридическую жизнь / Ю. Батурич. – М., 1991. – С. 311.
6. Беспалов Г., Кротов Ю. Предельно допустимые концентрации химических веществ в окружающей среде : [справочник] / Г. Беспалов, Ю. Кротов. – Л., 1985. – С. 145.
7. Борисов В. Правовой порядок развитого социализма / В. Борисов. – Саратов, 1977. – С. 190.
8. Ильин И. Общее учение о праве и государстве : фрагменты / И. Ильин // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 1992. – № 3. – С. 96.
9. Матузов Н. Общие правоотношения как разновидность социалистических правовых отношений / Н. Матузов // Вопросы теории государства и права. – М., 1976. – С. 88.
10. Сорокин В. Метод правового регулирования. Теоретические проблемы / В. Сорокин. – М., 1976. – С. 111.
11. Фарбер И. Свобода и права человека в советском государстве / И. Фарбер. – Саратов, 1974. – С. 32–33.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М., 1991. – С. 168.

